

Kiss Károly:

Egy régi-új illúzió: a világ közép-európai megértése

Fabricius Gábor azt a receptet javasolja a magyar kultúra számára, hogy először legyen regionális (Kárpát-medencei), és csak azután magyar. Ebben a képletben és a „supermodern innovációban” véli felfedezni egyes nemzetek mai kulturális sikerének kulcsát. Történelmünkben a Monarchia-kori Budapestet hozza fel követendő példának. Fejtegetései szerint e siker titka az volt, hogy „a Monarchia közép-európai gazdasági és kulturális logikáját olvasztotta magába Budapest magyar ízzel.” De hol van a mai Közép-Európában gazdasági-kulturális logika? Helyette van történelmi lemaradás, sírás-rívás, panasz, rivalizálás, gyűlölködés és kétségbeesett kísérlet az egyenkénti felzárkózásra. A kultúrában pedig a Nyugat majmolása (jobbik esetben követése), esetleg elmaradottságunk és reménytelenségünk önmarcangoló kipellengérezése. Nincs integráló erő, és a közép-európai népek éppen a magyaroktól lennének hajlandók a legkevésbé elfogadni ilyen törekvéseket. Nem állítom, hogy az egyes közép-európai nemzeti kultúrák nem állítanak elő értékeket és nem rendelkeznek sajátosságokkal, de kétlem, hogy ezek valamilyen szempont (és különösen pozitív értékek) szerint térségi logikába rendezhetők.

Közép-Európa autonóm módon először és utoljára a középkor végén alakított ki együttműködést. Az Anjou-kor, történelmünk e termékeny intermezzója és az északi kereskedelmi utak megnyitása kiegészült-egybeesett a Trecento, Quattrocento és a Cinquecento nagy századaival, s így térségünkben a termékek, mesteremberek, kulturális javak és értékek korábbi kelet-nyugati irányú áramlását a Közép-Európa arculatát a késő-középkorban meghatározó – de legalább is lényegesen befolyásoló -, a német orientációt ellensúlyozó Délről Észak felé tartó áramlat váltotta fel. (Ennek volt nyitánya a mi Károly Róbertünk, Kázmér lengyel és János cseh király 1335-ös találkozója Visegrádon, hogy Bécs árumegállító jogát kikerülve Kassán és Lőcsén, illetve a Felvidék bányavárosainak bekapcsolásával Zsolnán át irányítsák a kereskedők útját Krakkóba, Brünnbe és a délnémet tartományokba.) A három közép-európai történelmi nemzetállam önelvű kapcsolatai azonban csak rövid ideig tartottak: 1453-ban a török elfoglalta Konstantinápolyt, II. Lajos a mohácsi csatamezőn a Csele patakba fűlt, 1572-ben kihalt a Jagelló dinasztia, svéd trónörökös került a lengyel trónra és a főváros Krakkóból Varsóba költözött, a cseheket pedig a Habsburg ház kapcsolta magához az 1620-as fehérhegyi győzelemmel. Amerika felfedezésével a levantei kereskedelem tovább vesztett jelentőségéből, s a három történelmi nemzetállam perifériára került.

Ezt leszámítva a közép-európai kapcsolatok alapjában véve az osztrák – német – Habsburg erőterében folytak, mely még a reneszánsz idején is jelentős maradt. A közép-európai együttműködés történelmi magva nem annyira a magyar-cseh-lengyel összefogás, mint inkább a magyar-cseh-osztrák hármasság volt; Lengyelország az 1500-as évek végétől már Oroszország és a Baltikum felé orientálódott, s későbbi három felosztása is csak a legelmaradottabb részét hozta a Habsburgoknak, illetve a Monarchiának. A két világháború között a náci Németország, utána pedig a Szovjetunió uralta és integrálta a térséget; azaz megint csak kívülről, idegen hatalom által történt meg valamifajta egységesítés. Ez a kívülről történő integráció – mindvégig a történelem során - sajátos képletet öltött: egy erős külső hatalomhoz szatellitként kapcsolódtak a közép-európai kis államok, miközben az egymás

közti közvetlen kapcsolatok szinte alig léteztek. (Legerősebben a szovjet időkben távolodtak el egymástól: a papíron testvéri országok között a kereskedelem volumene alacsonyabb volt, mint az ellenséges kisantant időkben.) Németh László „tejtestvérek”-gondolata is minden alapot nélkülöző ábránd maradt, s az együttműködést idült fenekedéssé tette a trianoni felosztás. A szocializmus évtizedei alatt kezdett kialakulni az adott helyzetre reagáló egyfajta közös kulturális jegy: a rendszerbíráló abszurdok és parabolák (lásd elsősorban a cseh és magyar filmeket), mely a politikai változásokkal eltűnt.

Nem más ehhez képest a mai képlet sem, az Európai Unió keretei közötti együttműködés. Ezt természetesnek kell vennünk: a perifériára szorult közép-európai kisállamok az innovációs hatásokat, a modern technológiát és a tőkét kívülről várják. A mai visegrádi együttműködés – bármennyire is hasznos – ezen az alapképleten nem változtathat: nem lehet az EU-kapcsolatok alternatívája. (Gazdasági vonatkozásban legfeljebb egyfajta térségi koordináló-érdekérvényesítő szerepet játszhat.) Mi ennek a kulturális üzenete? Azt hiszem, Fabricius Gábor tévhitre épít. Elgondolásának akkor lenne talán némi alapja, ha a magyar gazdaság olyan sikeresen fejlődne, hogy közép-európai integráló szerepet töltené be. Ennek azonban tartósnak kellene lennie, hogy kulturális téren is éreztesse hatását. (De a kisebbségben élő magyarok nagy száma még mindig fékezne a közös kulturális értékek és cselekvés kialakulását). Szerintem a nemzeti kultúrából és sajátosságokból kell kiindulnunk, és a nyugati kultúrával kell nemzeti kultúránkat „ízesíteni”. Ekkor válhatunk a térség, a régió befolyásos, hatásos kulturális tényezőjévé. A kreativitás szükségességével egyébként egyetértek.

Bp, 2010 aug. 8.

Ezt válaszcikknek szántam Fabricius Gábor: XXI. századi nemzeti kultúra című, a Heti Válasz 2010. július 1-jei számában megjelent, szerintem elhibázott írására, de a lap nem közölte.